

ІСТОРІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Г.М. Швецова-Водка

Репрезентовано монографію В.В. Бездрабко „Документознавство в Україні: інституалізація та сучасний розвиток” (К., 2009).

Ключові слова: історія документознавства, теоретичні проблеми документознавства, історіографічне дослідження документознавства.

A monograph of V.V. Bezdrabko „Document science in Ukraine: history and modern development” (K., 2009) is presented.

Валентина Василівна Бездрабко ввійшла в документознавчу науку передусім як дослідник окремих аспектів документознавства [1 та ін.], потім – як автор високо оціненого науковцями навчального посібника “Управлінське документознавство” [2; 3; 4]. Велику роль вона відіграла в організації термінологічних досліджень із документознавства завдяки запровадженню щорічних термінологічних міжнародних семінарів “Термінологія документознавства та суміжних галузей знань” і виданню однойменного продовжуваного збірника Київського національного університету культури і мистецтв, у якому В.В.Бездрабко виступає як науковий редактор. Останні роки наукових досліджень В.В.Бездрабко в галузі документознавства ознаменувалися низкою ґрунтовних персональних досліджень [5; 6; 7 та ін.] і узагальнювальних статей [8; 9; 10; 11 та ін.]. Перелічити всі наукові здобутки Валентини Василівни в даній рецензії неможливо, бо їх доволі багато. Але навіть ті, що названі, свідчать про те, що вихід монографії В.В.Бездрабко [12] є закономірним результатом наполегливої, вдумливої, глибокої праці. Вважаю, що документознавству “пощастило” з таким дослідником: нарешті ми маємо докладну, всебічну, аргументовану історію його розвитку.

Познайомимося з монографією В.В.Бездрабко спочатку в загальних рисах. Основний зміст монографії складається з чотирьох розділів: 1. Передумови формування теоретичних засад документознавства в Україні (1960-1980 рр.); 2. Становлення наукової й освітньої інфраструктури українського документознавства в 1990-2000 рр.; 3. Розвиток основних напрямів теорії документознавства; 4. Сучасні документознавчі дослідження та перспективи еволюції. Як годиться, вони супроводжуються вступом і висновками.

Довідковий апарат видання містить покажчик імен і список скорочень. Загальний список використаних джерел у виданні відсутній, що обумовлено обраним способом викладу матеріалу: посилання на використані джерела подаються в примітках, що мають спільну нумерацію в межах кожного розділу, а розташовуються наприкінці підрозділу чи навіть пункту в межах підрозділу. Такий спосіб подання посилань зручний для читача, але збільшує обсяг видання і не дає можливості в єдиному переліку оглядово ознайомитися з колом використаних джерел. Відразу зазначу, що їх дуже багато, і навіть простий перелік їх у вигляді бібліографічного списку був би цінним джерелом бібліографії документознавства. Враховуючи це, хочу порадити автору підготувати окремим виданням бібліографічний покажчик “Документознавство”; всі матеріали для такого видання у В.В.Бездрабко вже зібрані, залишилося їх упорядкувати. Ця порада аж ніяк не означає, що монографії бракує бібліографічної оснащеності; навпаки, автором переглянутий, засвоєний і підданий історіографічному розгляду величезний масив документів, інформація про які подана у вигляді бібліографічних описів у примітках.

У першому розділі монографії детально розроблено історію формування теоретичних засад документознавства в Україні в 1960-1980 рр. Їхні передумови автор вбачає в реформах діловодства й архівної справи, дослідженнях спеціальних історичних дисциплін, у тому числі

історії діловодства, дипломатиці, палеографії, сфрагістиці. Значна увага приділена маловідомій широкому загалу історії діяльності постійних семінарів з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін як форми укорінення документознавчих студій в історичній науці.

Крім суто документознавчих сюжетів з історії розвитку спеціальних історичних дисциплін в Україні, на увагу заслуговує виклад дискусії щодо визначення історичного джерелознавства як науки [12, 61-68], що може бути показовим і аналогічним для документознавства, зокрема, в дискусії про формулювання його предмета і об'єкта, його структуру, щодо висунення ідеї метанауки – теорії теорій спеціальних дисциплін, зайнятих вивченням історичних джерел. Так само викликає зацікавленість виклад розвитку уявлень про спеціальні історичні дисципліни в цілому і місце серед них джерелознавства та документознавства [12, 68-77]. Ця дискусія може слугувати каркасом для паралельних сюжетів, але вона проводилася в площині академічних інтересів і власне джерелознавство не звершилося ніякою метанаукою. Хоча дискусія вплинула на розвиток теорії джерелознавства.

У другому розділі охарактеризовано такі параметри інфраструктури документознавства: наукові документознавчі центри, фахові видання, документознавчу освіту (її зміст і форми), формування наукової спеціальності. Відповідні факти на даний момент широко відомі громадськості; це, якщо можна так висловитися, “гарячі факти”, що відбувалися практично “на наших очах”. Проте їхній ретельний опис і узагальнення є конче необхідними і корисними.

Варто відзначити таку особливість дослідницької манери В.В.Бездрабко: вона вмє визначити концептуальні підходи того чи іншого автора, дослідити його погляди, у тому числі їхню еволюцію, не тільки за науковими монографіями чи підручниками і посібниками для вищої школи, але й за стислими рядками навчальних програм чи методичних матеріалів. Особливо цікавим є порівняльний аналіз навчальних посібників з документознавства [12, 272-289].

Розглядаючи впровадження в Україні документознавства як наукової спеціальності, Валентина Василівна показала себе прихильником кваліфікації документознавства як історичної науки, заперечуючи правомірність його розгляду як наукової дисципліни соціально-комунікаційного циклу. Однак в підсумку вона схвалює “тривання підготовки науковців з документознавства”, хоча б і в межах нової галузі науки.

Третій розділ монографії є її теоретичною серцевиною, хоча теоретичні ідеї пронизують й інші розділи. Його перший підрозділ – “Передумови конститування вузлових напрямів еволюції загального та спеціального документознавства” – присвячений детальному розгляду наукових традицій вивчення документа, “класичного документознавства” К.Г. Мітєєва та документологічних ідей П. Отле.

Розділ починається словами: “Відштовхуючись від заперечення виняткової ролі книгознавчо-бібліотечнознавчих, інформаційних дисциплін в історії документознавства, спробуємо довести історичність традиції вивчення документа в межах історії, підкреслити значущість перших наукових відкриттів, здійснених у джерелознавстві та спеціальних історичних дисциплінах для становлення й еволюції науки про документ [12, 305]”. У цьому розділі розглядаються “сучасні інтерпретації традиційної концепції документознавства” і його “документологічна версія”.

Відмовляючи загальному документознавству (або документології в трактуванні С.Г. Кулешова) в статусі наукової дисципліни, В.В. Бездрабко використовує такий аргумент: “навіть чи можна назвати конкретну сферу практичної роботи з документами для документології [12, 378]”. Але практичними є всі сфери діяльності, досвід яких вивчає загальне документознавство і для яких пропонує свої узагальнення. В тому то й полягає особливість загального розділу науки, що він стосується всіх спеціальних підрозділів. Адже, скажімо, положення загального документознавства діють і в сфері управлінського

документознавства, а останнє “передає” свої висновки у сферу загального документознавства.

Оскільки В.В.Бездрабко вважає, що “дискусії про обсяг, значення, зміст документа стають маркером сутності документології як узагальнювальної, інтегрованої науки про документ [12, 399]”, то і в концепції С.Г.Кулешова визнання книги документом є маркером належності його автора до широкого трактування документознавства, що має у своєму складі як спеціальну, так і загальну складові.

Отже, визнаючи значний внесок С.Г.Кулешова у розвиток управлінського документознавства на вітчизняних теренах, тим не менше, варто зараховувати його праці не до “традиційної”, а до “новітньої” версії документознавства, хоча в трактуванні С.Г.Кулешова вона не є “документологічною”.

У розгляді “документологічної версії” документознавства (за термінологією В.В.Бездрабко) надзвичайно доречними і важливими є пояснення причин активізації документознавчих студій у 1990 рр., “коли відбувалися бурхливі зміни науки, значною мірою пов’язані з провідними напрямками діловодства, архівознавчої, бібліотечної, інформаційної практики [12, 407]”. Хотілося б ще більше процитувати наведену в монографії характеристику цього моменту і особливостей розвитку науки в даний період, але залишимо це задоволення для зацікавлених читачів.

Значну увагу в цьому підрозділі приділено характеристиці концепції Н.М.Кушнарєнко [12, 407-422]. Автор монографії детально характеризує зміст підручника Н.М.Кушнарєнко і еволюцію її поглядів, що простежується за статтями. Безумовно, це необхідно для характеристики розвитку документознавства. Тези і висновки В.В.Бездрабко відбивають реальний внесок Н.М.Кушнарєнко в розвиток “документологічної версії” документознавства.

Щодо коментарів В.В.Бездрабко відносно досліджень автора цих рядків, то можу беззастережно заявити, що Валентина Василівна не тільки правильно зрозуміла думки автора, але й глибоко проаналізувала концепцію, що сформувалася як підсумок проведених досліджень. На жаль, Валентина Василівна не завжди поділяє мої пропозиції і висновки, але це тільки спонукає до подальших роздумів і пошуків шляхів порозуміння.

До “документологічної версії” віднесено також творчі ідеї і знахідки М.С.Слободяника. Роздуми Валентини Василівни щодо окремих положень його концепції іноді завершуються запереченнями, які варто підтримати. Зокрема, Валентина Василівна звертає увагу на те, що поняття *комплекс* слід тлумачити як “сукупність предметів, дій, якостей чи явищ, що становлять **єдине ціле** (виділено В.В.Бездрабко) [12, 433]”. Отже, коли йдеться про комплекс наукових дисциплін, то це є “мимовільне визнання документознавства уже інтегрованою наукою”.

Цілком обґрунтованим є висновок Валентини Василівни щодо документології, що вона є “перспективним напрямом розвитку науки”, що її теорії “придатні, до певної міри, і для практичного застосування”; тільки “оформлення” її – “за майбутнім” [12, 441].

Четвертий розділ монографії присвячений окремим напрямкам документознавчих досліджень. На першому місці серед них – термінологічні студії. В.В.Бездрабко висвітлює історію створення української наукової мови і термінологічних досліджень в архівознавстві та управлінському документознавстві, констатує активізацію інтересу національної науки до питань термінології в 1990 рр., характеризує досягнення в стандартизації термінів з діловодства та архівної справи, створенні термінологічного словника “Архівістика” і розробленні проекту “Української архівної енциклопедії”. Розглянуто також внесок С.Г.Кулешова та інших учених у визначення основних термінів і понять документознавства, підсумки проведення міжнародного семінару “Термінологія документознавства та суміжних галузей знань” 2007-2008 рр., перспективи подальших термінологічних досліджень. Слід сказати, що аналіз термінів та їхніх визначень міститься не тільки в цьому розділі, що обумовлено структурою монографії. Однак іноді це призводить до певних повторювань, з одного боку, а з другого – деякі терміни розглядаються не в даному підрозділі, а в інших. Наприклад, у наступному, присвяченому характеристиці класифікації документів.

Останньому питанню автор приділяє особливу увагу [12, 488-531]. Окремі схеми класифікації документів і запропоновані при цьому терміни піддано ретельному перегляду і аргументованій критиці. Зауваження щодо класифікації документа потребують глибшого осмислення і окремого від рецензії розгляду.

Значна увага в цьому підрозділі приділена класифікації управлінської документації, яка, як відомо, має суто практичне призначення. Підбито підсумок розробленню стандартів, спрямованих на уніфікацію системи управлінської документації. Розглянуто досвід класифікації “документної інформації” в архівах, а також пропозиції С.Г. Кулешова щодо теоретичної класифікації систем документації та класифікацію історичних джерел у спеціальних історичних дисциплінах.

В окремому підрозділі розглянуто уніфікацію документів як важливу галузь документознавчих досліджень [12, 532-573]. Автор звертає увагу не тільки на позитивний досвід, а й на питання, що потребують досліджень.

У підрозділі 4.4. “Вивчення документа та документально-комунікаційної діяльності як напрям історико-документознавчих студіювань” висвітлено цікавий досвід українських учених щодо дослідження історії діловодства – як в цілому, так і окремих його питань; історії державних установ; історико-книгознавчі та кодикологічні дослідження; а також студіювання дипломатики, палеографії, джерелознавства, історичного документознавства, архівознавства, археографії, літописознавства, спеціальних історичних дисциплін у цілому, музичного та карто-графічного документознавства, спеціальних видів документів (патентів, стандартів тощо), сфрагістики, філігранології, історії паперу і т. ін. Показано, як арсенал документознавчих фактів і методів збагачується завдяки цим різнобічним дисциплінам і напрямам досліджень. Варто підтримати автора у такому висновку: “із інтердисциплінарності – через “полі/мультидисциплінарність” до трансдисциплінарності і метанаукових утворень” – це шлях і “перспективи формування новітніх наддисциплінарних галузей соціогуманітарних знань [12, 631]”.

Особливий підрозділ приділено питанням освоєння зарубіжного досвіду керування документаційними процесами.

Висновки автора логічно випливають із попереднього розгляду історії документознавства. Незаперечними можна вважати висновки про “особливе значення діловодства й архівної справи для становлення дисципліни”, про її прикладний характер (що стосується переважно управлінського документознавства), роль студіювання історичних джерел. Не можна не погодитись із періодизацією історії українського документознавства: перший етап – 1960-1980 роки, новий етап – 1990-2000 роки, “коли формується наукова і освітня інфраструктура” [12, 678].

В.В.Бездрабко довела, що документознавство має у своїх витоках не тільки вивчення управлінських документів з метою їхнього вдосконалення. Сучасне документознавство – це наука, яка інтегрує здобутки різних історичних дисциплін щодо вивчення документа, передусім – в його історичному минулому.

Використана література

1. Бездрабко В. Основні принципи класифікації документної інформації в архівній галузі / В. Бездрабко // Проблеми історії та археології : зб. доп. міжнар. наук. конф. до 100-річчя археолог. з'їзду в м. Харкові, 25-26 жовт. 2002 р. / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна [та ін.]. – Х., 2003. – С. 190.
2. Бездрабко В. Управлінське документознавство : навч. посіб. / В. Бездрабко. – К., 2006. – 208 с.
3. Кулешов С.Г. [Рецензія на кн.: Бездрабко В.В. Управлінське документознавство : навч. посіб. – К., 2006. – 208 с.]. – / С.Г.Кулешов // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 80-82.
4. Слободяник М.С. Нове видання з управлінського документознавства / М.С.Слободяник // Бібл. планета. – 2008. – № 1. – С. 39-40. – Рец. на кн. : Бездрабко В.В. Управлінське документознавство : навч. посіб. – К., 2006. – 208 с.
5. Бездрабко В. К.Г. Мітяєв і становлення документознавства / В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 1. – С. 8-22.

6. Бездрабко В. Поль Отле і наука про документ / В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 2. – С. 14-24.
7. Бездрабко В. С.Г. Кулешов і вітчизняне документознавство: до історіографії науки на рубежі століть / В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 3. – С. 31-44.
8. Бездрабко В. Зародження теорії діловодства і гносеологічні ракурси формування документознавства / В. Бездрабко // Вісн. Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтва. – 2008. – № 1. – С. 78-83.
9. Бездрабко В. Діловодство у контексті державного управління російської імперії ХІХ ст. як чинник народження документознавства / В. Бездрабко // Іст. журн. – 2008. – №8/9. – С. 62-70.
10. Бездрабко В. Історія діловодства та документознавство періоду становлення: ідентичне і дотичне / В. Бездрабко // Гілея : (наук. вісн.) : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 18. – С.144-161.
11. Бездрабко В. Сучасне документознавство в Україні: концепції, перспективи розвитку / В. Бездрабко // Укр. іст. журн. – 2008. – № 6. – С. 165-182.
12. Бездрабко В. Документознавство в Україні: інституалізація та сучасний розвиток : [монографія] / В. Бездрабко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 716 с.